

TOSHKENT DAVLAT
IQTISODIYOT UNIVERSITETI

ISSN: 2992-9083

O'ZBEKISTON SUG'URTA BOZORI

VOL. 2 ISS: 2 (2025)

INSURANCE MARKET OF UZBEKISTAN СТРАХОВОЙ РЫНОК УЗБЕКИСТАНА

INSURANCE

TDIU, Islom Karimov 49, 100066, Toshkent

<https://insurance.tsue.uz>

№	MUNDARIJA	Page
1.	MILLIY SUG'URTAS BOZORINING INVESTITSIYAVIY JOZIBADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI <i>Qo'ldoshev Qamariddin Mansurovich</i>	4
2.	MOLIYAVIY XAVFSIZLIKNI TA'MINLASHDA PENSIYA VA HAYOT SUG'URTASINING AHAMIYATI <i>Mirzamahmudova Madina Odiljon qizi</i>	8
3.	SUG'URTA MEXANIZMLARINING IQTISODIY XAVFSIZLIKKA TA'SIRI VA IMKONIYATLARI <i>Ko'chimov Abdujamil Hamraqulovich, To'g'izova Malika Soxib qizi</i>	11
4.	YANGI O'ZBEKISTONDA AHOLINI IJTIMOIIY HIMOYALASH BORASIDA DAVLAT TIBBIY SUG'URTASINING AHAMIYATI <i>Ametova Fotimajon Rozmatovna</i>	14
5.	O'ZBEKISTON SUG'URTA BOZORIDA HAYOT SUG'URTA SOHASINI RIVOJLANTIRISH YO'NALISHLARI <i>Matiyazova Sanobar Rajabbayovna</i>	17
6.	TAKAFUL: ISLOMIY SUG'URTANING ZAMONAVIY IMKONIYATLARI VA RIVOJLANISH MUAMMOLARI <i>Xudoyberdiyev Umid Murodovich</i>	20
7.	GLOBAL MOLIYAVIY BEQARORLIK SHAROITIDA JAHON SUG'URTA BOZORIDAGI ASOSIY TENDENSIYALAR <i>Xalikov Umid Raxmatullaevich</i>	24
8.	SUG'URTA TASHKILOTLARINING MOLIYAVIY BARQARORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI <i>Umarova Gulnora Akromovna</i>	28
9.	ISLOMIY MOLIYALASH: TAMOYLLARI, TUZILISHI VA ISTIQBOLLARI <i>Yarashova Vasila Kamalovna, Yuldashkhujayev Saidusmonkhuzha Botir ugli</i>	30
10.	BUDJET TASHKILOTLARIDA ASOSIY VOSITALARNING ESKIRISHI VA UNGA QO'YILADIGAN CHORA-TADBIRLAR <i>Ashirova Gulchehra Abdug'aniyevna</i>	33
11.	MINTAQAVIY IQTISODIYOTNING MAMLAKAT RIVOJLANISHIDAGI O'RN <i>Toshaliyeva Saodat Toxirovna</i>	36
12.	SANOAT TARMOG'INING IQTISODIY SALOHİYATINI BAHOLASHDA EKONOMETRIK USULLAR VA OMILLAR <i>Kasimov Azamat Abdurkarimovich</i>	39
13.	TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINING RENTABELLIGINI BAHOLASHDA EBITDA ASOSIDA BALLI REYTING TIZIMINI SHAKLLANTIRISH METODOLOGIYASI <i>Abdullayev Zafarbek Safibullayevich</i>	42
14.	O'ZBEKISTONDA EKOLOGIK BARQARORLIKKA TA'SIR ETUVCHI OMILLARNI ANIQLASH <i>Xamdamov Shoh-Jaxon Raxmat o'g'li</i>	48
15.	KORXONALARGA TO'G'RIDAN-TO'G'RI XORIJIY INVESTITSIYALARNI JALB ETISH SHAKLLARI <i>Ibragimov G'anijon G'ayratovich</i>	51
16.	YASHIL SUG'URTANI RIVOJLANTIRISHDAGI MUAMMOLAR VA IMKONIYATLAR <i>Yo'ldoshova Aziza Muzaffar qizi</i>	54
17.	O'ZBEKISTONDA MILLIY IQTISODIYOTNI BARQAROR O'SISH SHAROITIDA QIMMATLI QOG'OZLAR BOZORINI JADAL RIVOJLANTIRISHDA ANDERRAYTING OPERATSIYALARINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI <i>Alimov Ilhomjon Ikromovich</i>	57

“O‘ZBEKISTON SUG‘URTA BOZORI” JURNALI TAHRIR KENGASHI A‘ZOLARI

1. Teshabayev To‘lqin Zakirovich (Kengash raisi, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti rektori, falsafa fanlari doktori, professor).
2. Maqsudov Davron Sanjarxo‘jayevich (Kengash raisi o‘rinbosari, Istiqbolli loyihalar milliy agentligi direktori o‘rinbosari).
3. Azimov Rustam Sadikovich (“O‘zbekinvest” eksport-import sug‘urta kompaniyasi” AJ bosh direktori, falsafa fanlari doktori).
4. Mehmonov Sultonali Umaraliyevich (Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti prorektori, fan nomzodi, professor).
5. Abdurahmonova Gulnora Qalandarovna (Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti prorektori, falsafa fanlari doktori, professor).
6. Sindarov Sherzod Egamberdiyevich (Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti prorektori, falsafa fanlari doktori, professor).
7. Zakirov Latif Xamidullayevich (Moliya vazirligi huzuridagi TKFJMS qoshidagi To‘lovlarni kafolatlash jamg‘armasi direktori).
8. Xalilov Oybek Nasirovich (O‘zbekiston sug‘urta bozori professional ishtirokchilari uyushmasi kengashi raisi).
9. Qurbonov Xayrulla Abdurasulovich (TDIU Xalqaro va milliy reytinglar bilan ishlash kafedrasi mudiri, dots.).
10. Quldoshev Qamariddin Mansurovich (TDIU “Sug‘urta ishi” kafedrasi professori, DSc, bosh muharrir).
11. Zaynalov Jahongir Rasulovich (Samarqand iqtisodiyot va servis instituti “Moliya” kafedrasi mudiri, falsafa fanlari doktori, prof.).
12. Shennayev Xojayor Musurmanovich (TDIU “Sug‘urta ishi” kafedrasi mudiri, DSc, prof.).
13. Boyev Xabibullo Ismoilovich (TDIU “Sug‘urta ishi” kafedrasi professori, falsafa fanlari doktori).
14. Ortiqov Furqat A‘zamjonovich (“Kafil Sug‘urta” AK sug‘urta kompaniyasi direktorlar kengashi raisi).
15. Nurullayev Abdulaziz Sirojiddinovich (O‘zbekiston madaniyat va san‘at instituti professori, falsafa fanlari dots.).
16. Merident Randles (FSA, MAAA. Principal & Consulting Actuary. Katta maslahatchi, UNDP-Milliman Global Actuarial Initiative).
17. Ong Xie (FIA, FSAS. Dastur menejeri, UNDP-Milliman Global Actuarial Initiative. Olmosh: She/Her).
18. Hasanov Xayrulla Nasrullayevich (TDIU Beshta tashabbus markazi kafedra mudiri, t.f.n.).
19. Mamadiyarov Zokir Toshtemirovich (TDIU “Moliya bozori va sug‘urta” kafedrasi mudiri, falsafa fanlari doktori).
20. Mutalova Dilorom Maxamadjanovna (TDIU “Soliqlar va soliqqa tortish” kafedrasi professori, falsafa fanlari doktori).
21. Imomov Hamdilla Hamdamovich (TDIU “Korporativ moliya va qimmatli qog‘ozlar” kafedrasi professori v.b., falsafa fanlari doktori).
22. Kenjayev Ilxom G‘iyozovich (TDIU Magistratura bo‘yicha dekan o‘rinbosari, t.f.d., dots.).
23. Yadgarov Akram Akbarovich (TDIU “Yashil iqtisodiyot” kafedrasi professori v.b., falsafa fanlari doktori).
24. Yuldashev Obiddin Toshmurzayevich (TDIU “Sug‘urta” kafedrasi professori v.b.).
25. Samadov Asqarjon Nishonovich (TDIU “Marketing” kafedrasi dotsenti, universitet Kengashi kotibi, fanlar nomzodi).
26. Baratova Dinara Alisherovna (TDIU “Sug‘urta” kafedrasi dotsenti, t.f.n. kotib).
27. Qarshiyev Daniyar Eshpo‘latovich (TDIU “Sug‘urta” kafedrasi dotsenti, t.f.n., bosh muharrir).
28. Nomozova Qumri Isoyevna (Bank-moliya akademiyasi dotsenti, PhD).
29. Hamdamov Shoh-Jahon Raxmat o‘g‘li (TDIU “Korporativ moliya va qimmatli qog‘ozlar” kafedrasi dotsenti, t.f.n.).
30. Maxmudov Samariddin Baxriddinovich (TDIU “Korporativ moliya va qimmatli qog‘ozlar” kafedrasi dotsenti, t.f.n.).

KORXONALARGA TO'G'RIDAN-TO'G'RI XORIJIY INVESTITSİYALARNI JALB ETISH SHAKLLARI

Ibragimov G'anijon G'ayratovich

Qo'shma ta'lim dasturlarini muvofiqlashtirish markazi boshlig'i -Innovatsion Menejment kafedrası v.b dotsenti Phd,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
g.ibragimov@tsue.uz

DOI: https://doi.org/10.55439/INS/vol2_iss2/276

Annotatsiya: Ushbu maqolada moliya bozori dastaklari orqali xorijiy investitsiyalarni jalb etish modellari uslubiy asoslari o'rganilgan. Bundan tashqari yirik sanoat sohalariga investitsiyalarni jalb etishning turli modellari va ularni umumiy xususiyatlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: xorijiy investitsiyalar, Triple Helix modeli, ochiq innovatsiyalar modeli, klasteri rivojlantirish modeli, biznes-inkubatsiya modeli, davlat-xususiy sherikchilik modeli, qiymatlar zanjiri integratsiya modeli, innovatsion ekotizim modeli.

Abstract: The article examines the methodological foundations of models for attracting foreign investment using financial market mechanisms. In addition, various models for attracting investment in large industrial sectors and their common features were analyzed.

Keywords: foreign investment, Triple Helix model, open innovation model, cluster development model, business incubation model, public-private partnership model, value chain integration model, innovation ecosystem model.

Абстрактный: В статье рассматриваются методологические основы моделей привлечения иностранных инвестиций с использованием механизмов финансового рынка. Кроме того, были проанализированы различные модели привлечения инвестиций в крупные промышленные отрасли и их общие черты.

Ключевые слова: иностранные инвестиции, модель «Тройной спирали», модель открытых инноваций, модель развития кластера, модель бизнес-инкубации, модель государственно-частного партнерства, модель интеграции цепочки создания стоимости, модель инновационной экосистемы.

Kirish (Введение/ Introduction)

Investorlar mamlakatga sarmoya kiritishda barqaror va bashorat qilinadigan biznes muhitini izlaydilar. Bu shaffof me'yoriy-huquqiy bazaga, aniq qonunlar va siyosatlariga ega bo'lishni va bu siyosatlarni izchil amalga oshirishni anglatadi. Mamlakatlar, shuningdek, investorlar bilan ishonchni mustahkamlash uchun siyosiy barqarorlik va minimal korruptsiya mavjudligini ta'minlashi kerak. Hukumatlar xorijiy investitsiyalarni jalb qilish uchun bir qator imtiyozlar va soliq imtiyozlarini taklif qilishlari mumkin. Bularga soliq ta'tillari, pasaytirilgan tariflar va ayrim soliqlardan ozod qilish kiradi. Rag'batlar, shuningdek, muayyan tarmoqlar yoki hududlarga investitsiyalarni qo'llab-quvvatlash uchun grantlar va subsidiyalarni o'z ichiga olishi mumkin. Biroq, bu imtiyozlar shaffof, maqsadli bo'lishi va xorijiy investorlar uchun nohaq ustunlik yaratmasligini ta'minlash muhimdir. Malakali ishchi kuchi xorijiy investitsiyalarni jalb qilish uchun juda muhim, chunki investorlar o'z faoliyatini qo'llab-quvvatlay oladigan iqtidorlar zaxirasini izlaydilar. Mamlakatlar o'zlarining ishchi kuchlarini rivojlantirish va jahon bozorida raqobatlasha oladigan ko'nikmalarga ega bo'lishlarini ta'minlash uchun ta'lim va o'qitish dasturlariga sarmoya kiritishlari kerak.

Infratuzilma investorlar uchun qaerga sarmoya kiritish haqida qaror qabul qilishda asosiy e'tibordir. Mamlakatlar sarmoyadorlar uchun jozibador muhit yaratish maqsadida transport tarmoqlari, energiya va suv ta'minoti, kommunikatsiya texnologiyalari kabi muhim infratuzilmaga sarmoya kiritishi kerak. Bu, shuningdek, fuqarolarning hayot sifatini yaxshilash, mamlakatni yashash va ishlash uchun yanada jozibador joyga aylantirishi mumkin.

Kuchli xalqaro aloqalarni o'rnatish mamlakatlarga xorijiy sarmoyalarni jalb qilishga yordam beradi. Mamlakatlar o'zlarining biznes muhitini rivojlantirish va sarmoyalarni jalb qilish uchun boshqa davlatlar, xalqaro tashkilotlar va global investorlar bilan hamkorlikni rivojlantirishlari mumkin. Bu, shuningdek, iqtisodiy o'sishni ta'minlaydigan yangi bozorlar va texnologiyalarga kirishni ta'minlaydi. 2024-yilda O'zbekiston iqtisodiyotiga to'g'ridan-to'g'ri chet el

investitsiyalari (TTCH) 50% dan ziyod oshdi. O'tgan yilning yanvar-dekabr oylari davomida asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalar 27,6% ga o'sdi. O'sishning asosiy qismi markazlashtirilmagan investitsiyalarga to'g'ri kelib, ular 32,8% ga ko'paygan. Bu investitsiyalarning umumiy hajmdagi ulushi 90% dan oshib, 3 foizlik punktga o'sganini ko'rsatdi. Shu bilan birga, yilning to'rtinchi choragi yakuniga ko'ra markazlashtirilgan investitsiyalar salbiy dinamikani ko'rsatib, 4,2% ga pasaygan. O'zbekiston iqtisodiyotiga to'g'ridan-to'g'ri chet el investitsiyalari hajmi 53,6% ga o'sib, 11,9 milliard AQSH dollariga yetdi. Ular mamlakat yalpi ichki mahsulotidagi (YAIM) ulushini 2,4 foizlik punktga oshirib, 10,3% ni tashkil qilgan[1].

Xulosa qilib aytganda, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish jozibador biznes muhitini yaratish, imtiyozlar taklif qilish, malakali ishchi kuchini rivojlantirish, infratuzilmaga sarmoya kiritish va mustahkam xalqaro aloqalarni o'rnatishga qaratilgan aniq va muvofiqlashtirilgan strategiyani talab qiladi. Ushbu strategiyalarga rioya qilish orqali mamlakatlar xorijiy sarmoyalarni qo'llab-quvvatlovchi va iqtisodiy o'sish va rivojlanishni rag'batlantiradigan muhitni yaratishi mumkin.

Metodologiya (Методология/Methodology)

Moliya bozori dastaklari orqali to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb etish orqali korxonlar faoliyatini rivojlantirish muhim hisoblanadi. Investitsion faoliyatni amalga oshirish korxonaning joriy foydasining bir qismidan voz kechishi, uni o'z rivojlanishiga, loyihalarga, qimmatli qog'ozlarga yoki naqd pulga investitsiya qilish, kelajakda ushbu investitsiyalardan olinadigan daromadni hisoblash bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili (Обзор литературы/Literature Review)

Korxonalarga moliya bozori dastaklari orqali investitsiyalarni jalb etishni xorijiy amaliyoti bo'yicha ko'plab tadqiqotlar olib borilgan. Jumladan, korxonalarga investorlarni jalb etishda to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb etish muhim deb qabul qilingan. Olib borilgan tadqiqotlarda "to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalarni tartibga solishni tegishli

ma'lumotlar, xabarnomalar, maslahatlar yoki ko'rib chiqish orqali shaffof va oldindan aytib bo'ladigan qilish manfaatdor tomonlar bilan bevosita xorijiy investitsiyalar masalalari bo'yicha hamkorlik qilish orqali muvofiqlik va muvofiqlashtirishni ta'minlash" zarur deb hisoblaydilar[2]. Bizga ma'lumki har bir davlatning xorijiy sarmoyaga bo'lgan yondashuvi ushbu elementlarning o'ziga xos uyg'unligi bo'lib, uning ustuvor yo'nalishlari va strategik maqsadlarini aks ettiradi. Investitsiyani qabul qiluvchi davlat nuqtayi nazaridan, olimlar fikricha "xorijiy investitsiya siyosati milliy manfaatlariga mos keladigan foydali investitsiyalarni jalb qilish vositasidir" deb baho berishadi[3]. Har qanday holatda rivojlanayotgan davlatlar infratuzilma va texnologiyalar transferiga investitsiyalarni birinchi o'ringa qo'yishi mumkin, rivojlangan mamlakatlar esa barqaror va innovatsion tarmoqlarga e'tibor qaratishlari mumkin. Boshqa tomondan, "investorlar siyosiy va iqtisodiy beqarorlik bilan bog'liq xatarlarni yumshatish bilan birga daromadlarni ko'paytirishga intilayotgan ushbu siyosatlarini boshqaradilar" deb izoh berib o'tishgan[4].

Korxonalariga to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb etishda eng muhim e'tibor berish zarur bo'ladigan omillar qatoriga "bu korxonaning aksiyalar qiymatini bozor strukturasidagi o'zgarishlari bilan bog'lash" mumkin deb izohlaydi olimlar[5]. Olimlar fikricha har qanday investor korxonaning aksiyalar qiymatini ijobiy tomonga o'zgarishini bu korxona faoliyatini yaxshi tomonga o'zgarib borayotganini bilan baholaganlar. Ayrim tadqiqotchilar fikricha "korxonani aksiyalarini bozordagi holatini to'g'ri baholamaslik ya'ni noto'g'ri baho berish bu investor uchun eng yomon oqibatlariga olib keladi" deb izohlaydilar[6]. Haqiqatdan agar korxonani bozordagi aksiyalar narxi sun'iy ravishda oshirilgan holatda baholansa bu oxir oqibat yomon holatlarga olib kelishi mumkin. Shuning uchun tadqiqotchilar fikricha aksiyalarning bozor bahosi to'g'ri baholanishi uning faoliyatini to'g'ri belgilab berish uchun zamin yaratadi.

Olib borilgan tadqiqotlar "Korxonalariga moliyaviy dastaklar orqali investitsiyalarni jalb etish uning faqat bitta ko'rsatkichi yoki uning ichki ko'rsatkichlari bilan baholash yetarli bo'lmaydi, balki uning tashqi muhit bilan o'zaro bog'lab o'rganish uning bahosiga to'g'ri yondoshishni beradi" deb asoslab berishgan[7]. Haqiqatdan bugungi kunda korxona ishlab chiqarayotgan mahsulotlari bugungi kunda bozorda xaridor bo'lib tursada, uning kelajakdagi faoliyati uchun aniq strategik maqsadlar ishlab chiqilmagan bo'lsa, bozordagi msuhitning o'zgarishi orqali korxonaning ishlab chiqarishi izdan chiqib ketishi mumkin. Aslida, to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar ko'pincha mulkchilik yoki nazorat ulushini oddiy pul o'tkazmasi emas, balki tashkiliy va boshqaruv tizimlari yoki texnologiya kabi bir-birini to'ldiruvchi omillarni o'z ichiga olishi mumkin.

To'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar yoki to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar korxonaning nazorat paketini olish uchun mo'ljallangan. To'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar kompaniyaning oddiy aksiyalarini sotib olmasdan, o'z ulushlari evaziga kapitalni moliyalashtirishni ta'minlaydi. "To'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar bir mamlakatdagi kompaniyaning boshqa mamlakatda o'z biznes operatsiyalarini olishni o'z ichiga olishi mumkin" [9]. To'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar, shuningdek, xorijda faoliyat yuritayotgan korxona aktivlari ustidan nazoratni qo'lga kiritishni ham o'z ichiga olishi mumkin.

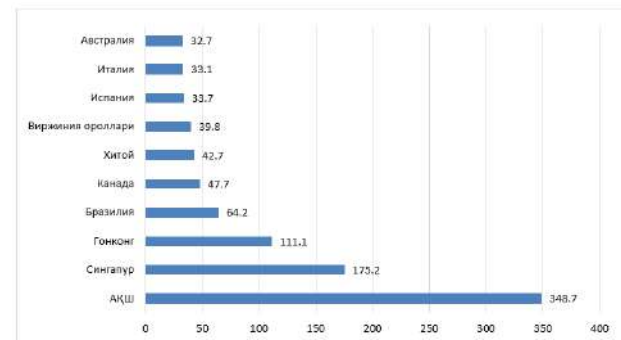
Oldingi adabiyotlarda vertikal va gorizonttal to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalarning to'rtta asosiy ta'rifi qo'llanilgan. Birinchi ta'rif investitsiya motivatsiyasiga asoslanadi. Bu yerda to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar sho'ba operatsiyalari motiviga qarab vertikal yoki gorizonttal bo'lib tasniflanadi. Shunday qilib, vertikal to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar mamlakatlar o'rtasidagi omillar narxlarini farqlaridan foyda olish uchun amalga oshiriladi[10].

Yuqoridagi nazariy qarashlar shuni anglatadiki korxonalariga moliyaviy dastaklar orqali investitsiyalarni jalb etishda asosiy e'tibor ularning iqtisodiy ko'rsatkichlaridan tashqari ularning muhim strategiyasi hamda bozordagi faoliyatiga ta'sir qiluvchi boshqa omillarga ham e'tibor qaratish orqali baholashni taklif etishgan.

Tahlil va natijalar (Анализ и результаты/ Analysis and results).

Jahonning yirik moliyaviy bozorlariga kirish imkoni bo'lgan avtomobilsozlik va elektronika kabi ba'zi global ishlab chiqarish tarmoqlariga investitsiyalar o'sishi qayd etilgan. Ammo, afsuski, "ko'plab rivojlanayotgan mamlakatlar chet el investitsiyalarini jalb qilish va global ishlab chiqarish tarmoqlarida ishtirok etish uchun kurash olib borishmoqda. To'g'ridan-to'g'ri investitsiyalarni YAIMga nisbatan

foizda ko'rish investitsiya qilinayotgan iqtisodiyot hajmini aks ettirmaydi. Iqtisodiyotlarni qabul qilingan to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarning umumiy dollarlari bo'yicha reytingi YAIMga nisbatan to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar ulushi bilan solishtirganda, oluvchilarning boshqacha ko'rinishini taqdim etadi.

1-rasm. To'g'ridan-to'g'ri investitsiyalarni jalb etishda eng yuqori TOR-10 lik davlatlar[11].

Ushbu 10 mamlakat birgalikda global to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalarning asosiy qismini oldi. Ushbu mamlakatlarning bir nechtasi xorijiy sarmoyani jalb qiladigan tabiiy resurslarga ega bo'lsada, haqiqiy jalb qilish ularning aholisi soni bo'lishi mumkin[12].

To'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar amalda ko'p shakllarni oladi, lekin odatda vertikal, gorizonttal yoki konglomerat investitsiyalari sifatida tasniflanadi[13].

Vertikal to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar, agar MNE o'z ishlab chiqarishini geografik jihatdan bosqichlar bo'yicha qismlarga ajratsa sodir bo'ladi. Ishlab chiqarishning parchalanishi nisbiy omillar xarajatlaridagi farqlardan foydalanish uchun sodir bo'ladi. Turli mamlakatlarda ishlab chiqarish bosqichlari birin-ketin amalga oshirilganligi sababli u vertikal deb ataladi. Ushbu turdagi to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalarni modellashtirish ishlab chiqarish jarayonining turli qismlari turli xil kirish talablariga ega degan fikrga asoslanadi. Ishlab chiqarish narxi turli mamlakatlarda turlicha bo'lganligi sababli, ishlab chiqarishni bo'lish foydali bo'ladi, masalan, mehnat talab qiladigan ishlab chiqarish bosqichlari past mehnat xarajatlari bo'lgan mamlakatlarda.

Oxirgi nazariy modellar to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar eksport qiluvchi firmalar tomonidan savdo to'siqlari mavjud bo'lganda xorijdagi bozor ulushini himoya qilish va yaxshilash uchun foydalaniladigan vosita sifatidagi rolini ta'kidlaydi. Bu butun dunyo bo'ylab haqiqiy to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar oqimining juda muhim va o'sib borayotgan tarkibiy qismini qamrab olgan bo'lsada, xorij investitsiyalarining yana bir muhim toifasi mavjud bo'lib, u firmalarning yuqori oqimdagi ishlab chiqarishni yetkazib berish va ishlab chiqarish va ularning ishlab chiqarishni quyi oqimda marketingi ustidan to'g'ridan-to'g'ri nazorat qilish istagi bilan bog'liq. Bunday vertikal investitsiyalar firmalarga yuqori va quyi oqimlarda joylashgan firmalar tomonidan amalga oshiriladigan bozor hokimiyatini yengib o'tishga imkon beradi. Bunday vertikal to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalarning ta'siri savdo hajmini kamaytirish emas, balki firmalararo savdo hisobiga firma ichidagi savdo hajmini oshirishdir.

Vertikal to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar ishlab chiqarish jarayonini geografik jihatdan qismlarga ajratadigan ko'p millatli kompaniyalarga tegishli. U "vertikal" deb ataladi, chunki MNE ishlab chiqarish zanjirini vertikal ravishda chet elda ishlab chiqarishning ayrim bosqichlarini autsorsing orqali ajratadi. Ushbu turdagi to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar tahlilining asosiy g'oyasi shundaki, ishlab chiqarish jarayoni turli xil kirish talablari bilan bir necha bosqichlardan iborat. Agar ishlab chiqarish narxlarini mamlakatlar bo'ylab farq qilsa, firma ishlab chiqarish zanjirini bo'lish foydali bo'ladi.

Tarixan, xalqaro neft va tog'-kon kompaniyalari integratsiyalashgan vertikal tuzilmalarni rivojlantirishga e'tibor qaratgan va bu tendensiya bugungi kunda ham davom etmoqda. Shunday qilib, AQSH neft kompaniyalari o'z ta'minotining katta qismini yuqori oqim bozoriga tayanishni istamaydilar. Elektron sanoatida IBM va Texas Instruments kabi ko'plab Amerika kompaniyalari mustaqil yetkazib beruvchilardan xarid qilishdan ko'ra ko'p mehnat talab qiladigan komponentlarining muhim qismini bevosita o'zlarining ko'p millatli tarmoqlarida ishlab chiqarishni tanladilar. Umuman olganda, transmilliy korporatsiyalar o'rtasida savdoni erkinlashtirayotgan rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda ishlab chiqarishning turli bosqichlarini tobora ko'proq

joylashtirish tendensiyasi zamonaviy dunyoda to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar uchun motivatsiya sifatida vertikal nazorat va vertikal integratsiyaning muhimligini ko'rsatadi.

Xulosa (Заключение, Conclusion).

Olingan tahlillar asosida korxonalarga to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb etish shakllarining asoslarini o'rganish natijasida quyidagi xulosalar shakllantirildi:

1. Korxonalarga to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb etishda ularning vertikal shaklidan keng foydalanish taklif etildi.
2. Korxonalar to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarning konglomerat shaklidan foydalanish orqali u bir vaqtning o'zida yangi

biznesni yo'lga qo'yish va uni xorijiy davlatda tashkil etishni imkonini berishi asoslab berildi.

3. Korxonalar ishlab chiqarishini xorijiy davlatga yanada kengaytirish va olingan mahsulotini uchinchi davlatga eksport qilishni strategik maqsad sifatida belgilab olsa unda to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarning platformali shaklidan foydalanish maqsadga muvofiq.

4. Korxonalarga to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb etish orqali yangi texnologiyalar, ko'nikmalar va bilimlarni joriy etishi, uning mahsuldorligi, raqobatbardoshligi va innovatsion salohiyatini oshirishiga olib kelishi asoslab berildi.

Foydalanilgan adabiyotlar (Литература/ References):

1. Adam Hayes. Foreign Direct Investment (FDI): What It Is, Types, and Examples. Updated June 06, 2024.
2. David Riker, Heather Wickramarachi. A review of economic literature on foreign direct investment. Yeconomics working paper series Working Paper 2020-04-B.
3. Davies, R. B., Desbordes, R. and Ray, A. (2018). Greenfield versus Mergers and Acquisitions FDI: Same Wine Different Bottles?, Canadian Journal of Economics 51(4): 1151-1190.
4. Foreign Investment Policies: Policy Puzzles: Decoding Foreign Investment Policies for Strategic Advantage. Updated: 16 Jun 2024. <https://www.fastercapital.com/content/Foreign-Investment-Policies--Policy-Puzzles--Decoding-Foreign-Investment-Policies-for-Strategic-Advantage.html>
5. Hanson, Gordon H., Mataloni, Raymond J. Jr., Slaughter Matthew J., (2003): "Vertical Production Networks in Multinational Firms", NBER Working Paper No. 9723.
6. Montgomery, C. and Riker, D. (2020). Modeling Tariff Policy in Concentrated Markets with Cross Border Ownership. U.S. International Trade Commission, Economics Working Paper No. 2020-01-A.
7. Alexander Protsenko. Vertical and Horizontal Foreign Direct Investments in Transition Countries.// Munchen 2003.
8. Hanson, Gordon H., Mataloni, Raymond J. Jr., Slaughter Matthew J., (2003): "Vertical Production Networks in Multinational Firms", NBER Working Paper No. 9723
9. <https://global.oneibc.com/gx/en/insights/articles/types-of-foreign-direct-investment-every-investor-should-know>
10. <https://www.investopedia.com/articles/investing/030813/look-foreign-direct-investment-trends.asp>
11. Khamdamov, S. J., Kakhramonova, U., & Usmanov, A. (2024). GREEN ECONOMY AS A DRIVER OF SUSTAINABLE ECONOMIC GROWTH IN UZBEKISTAN. Страховой рынок Узбекистана, 1(8), 64-66.
12. A.G., Saidkhodjaev., Kh.R., Nuriddinova. (2023). Reforming of energy sector of Uzbekistan: Transition to market and increasing generation. Nucleation and Atmospheric Aerosols, doi: 10.1063/5.0133486
13. Saidmakhmudovich, U. A., Khamdamov, S. J., & Eshonovich, S. A. (2023). PROBLEMS OF ENSURING SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS IN UZBEKISTAN. British Journal of Global Ecology and Sustainable Development, 16, 106-110.